

The Position of Geopolitical Actors and Conflicting Interests in Syria

Omid Rigi¹ , Ezzatollah Ezzati² , Azam Yousefi³, Mohammad Reza Hafeznia⁴

1. Department of Political Geography, SR.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran

Email: omid.rigi@iau.ac.ir

2. (Corresponding Author) Department of Political Geography, SR.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran

Email: e-ezzati@srbiau.ac.ir

3. Department of Political Geography, S.C., Islamic Azad University, Saveh, Iran

Email: ayousefi_geo@yahoo.com

4. Department of Political Geography, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

Email: hafezn_m@modares.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article History:

Received:

12 December 2025

Received in revised form:

6 March 2026

Accepted:

12 April 2026

Available online:

18 May 2026

Keywords:

*Conflicting Actors,
Crisis,
Government,
Geopolitics,
Lebanon,
Syria.*

ABSTRACT

Over many years, changes in one global region have had a direct and vital impact on other regions of the world, particularly neighbouring areas. One of the most prominent examples of such effects emerged following the Arab Uprisings in West Asia and North Africa, which subsequently spilled over into Syria. The developments in Syria have not only altered the country's political situation but have also had significant influences on the geopolitical and geostrategic domains of the West Asian region, drawing considerable attention among regional and extra-regional actors. Consequently, the Syrian conflict has come to be recognised as one of the most complex geopolitical issues in West Asia, leading to the exacerbation of numerous problems, including the multiple interventions of regional and extra-regional actors in Syria's domestic politics. Thus, efforts to change the political system in Syria have had a profound impact on the trajectory of the internal crisis and the emergence of armed groups such as ISIS and Hayat Tahrir al-Sham (HTS). Therefore, this study seeks to examine the geopolitical interests of actors involved in the Syrian crisis using descriptive and analytical methods, and to analyse how the effects of this crisis and the conflicting interests of the actors have led to the intensification of the conflict. Accordingly, the present research suggests that the crisis, originating from its internal roots in 2011, has transformed into a multifaceted conflict through the intervention of domestic and international actors, with each actor playing a role based on its specific geopolitical interests, thereby exacerbating the crisis.

Cite this article: Rigi, O., Ezzati, E., Yousefi, A., & Hafeznia, M. R. (2026). The Position of Geopolitical Actors and Conflicting Interests in Syria. *Human Geography Research Quarterly*, 58 (2), 97-114.

<http://doi.org/10.22059/jhgr.2026.386073.1008763>

Extended Abstract

Introduction

With the beginning of the Syrian crisis, the country has transformed from a political unit into a multi-level competition arena, and “domestic, regional and trans-regional” actors have become interventionist. The characteristics of the crisis include the multi-layered nature of the conflict levels, such as “ethnic, sectarian, ideological and political” conflicts within the country, and secondly, the increasing intervention of foreign powers, each of which, by supporting proxy actors, seeks to secure its own geopolitical interests. The Syrian crisis has become a paradoxical situation; on the one hand, the country has become a fragile unit in the regional order, whose sovereignty and territorial integrity have been under constant threat since the fall of Bashar al-Assad, and on the other hand, it has become a global geopolitical focal point as an arena for competition between multiple actors. The interests of the actors in Syria cannot be separated; rather, they are interconnected in a complex matrix. These conflicting interests are defined based on the perceived threats by each actor and the opportunities available in the Syrian geopolitical space.

Methodology

The present study is of the "descriptive and analytical" type, and its main goal is to analyze the position of geopolitical actors in Syria and explain their conflicting interests. Therefore, the present study is based on the explanation and analytical understanding of complex power relations in the post-Assad space. Data collection is based on the library method and utilizes secondary sources. The research data were primarily extracted through the study of documents, books, scientific articles, and other relevant sources. In data analysis, an attempt has been made to extract the behavioral patterns of actors and the internal logic of their geopolitical policies in Syria through the theoretical frameworks available in geopolitical and international relations studies, such as the theory of "realism, critical geopolitics, and narrative analysis."

Results and discussion

The fall of Bashar al-Assad's regime can be interpreted as a turning point in the transfer of power and a change in the geopolitical balance between regional and trans-regional actors. Despite its efforts to maintain its influence in Syria through institutional and security ties with the remnants of the government and militias, the Islamic Republic of Iran is gradually facing strategic constraints resulting from US pressure, the Turkish military presence, and continuous Israeli attacks.

The distinction of the present study is based on examining the post-crisis phase and the fall of the Assad regime, which analyzes the transformation in the power structure, the emergence of new actors, and the redefinition of power relations within the framework of the government of “Ahmad al-Sharaa.” While previous studies have mainly focused on analyzing the war period and the role of actors in the continuation of the crisis, this study shows that after the fall of Assad, the type of competition has changed from military to “political, economic, and symbolic” and Syria has become an area of complex geopolitical interactions at the regional level. The innovation of the present study lies in simultaneously explaining the intersecting links of interests and geopolitical conflicts during the reconstruction phase of Syria, a phase in which no actor can control the power structure alone and is still forced into competitive coexistence.

Conclusion

With the fall of Bashar al-Assad's regime and the coming to power of a new government in Syria, a new page in Syria's geopolitical equations has been opened. The Islamic Republic of Iran, which was a prominent player in the “political and military” arena during the Assad era, is now facing serious obstacles due to continuous Israeli attacks and the blocking of land and air routes by the United States, and its influence has decreased significantly. In contrast, Russia, which has maintained its military bases in Syria, is trying to consolidate its positions with the new government. The Turkish government, which was one of the supporters of Bashar

al-Assad's opponents, is trying to maintain its position in the northern regions of Syria and prevent the formation of a Kurdish-dominated region near its borders. Saudi Arabia and some Gulf countries, which played an active role in supporting the opposition, are realistically seeking to rebuild diplomatic relations with the new Damascus so as not to fall behind in the geopolitical competition with "Iran and Turkey" in Syria. The United States, which exercises some of its influence through its support for Kurdish forces in northeastern Syria, has been monitoring developments in the new government, and its policy is likely to be aimed at containing Iranian influence and gradually rebuilding the Syrian political environment. During the Assad era, the European Union emphasized diplomatic isolation of Damascus and economic sanctions, and is working to rebuild and review its policy towards the government of Ahmed al-Sharaa within the framework of humanitarian interests.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work declaration of competing interest none.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

جایگاه بازیگران ژئوپلیتیکی و منافع متعارض در سوریه*

امید ریگی^۱، عزت‌الله عزتی^۲✉، اعظم یوسفی^۳، محمدرضا حافظنیا^۴

- ۱- گروه جغرافیای سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. رایانامه: omid.rigi@iau.ac.ir
- ۲- نویسنده مسئول، گروه جغرافیای سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. رایانامه: e-zzati@srbiau.ac.ir
- ۳- گروه جغرافیای سیاسی، واحد ساوه، دانشگاه آزاد اسلامی، ساوه، ایران. رایانامه: ayousefi_geo@yahoo.com
- ۴- گروه جغرافیای سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران. رایانامه: hafezn_m@modares.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	در طول سالیان متمادی، تغییرات در یک ناحیه جهانی بر روی سایر نواحی جهان به‌ویژه نواحی مجاور آن، تأثیر مستقیم و حیاتی داشته است. یکی از نمونه‌های بارز این تأثیرات، پس از بیداری اسلامی در غرب آسیا و شمال آفریقا به کشور سوریه سرزیر شده است. تحولات در سوریه، نه تنها اوضاع سیاسی این کشور را دستخوش تغییراتی نموده است، بلکه تأثیرات قابل توجهی بر حوزه‌های ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک منطقه غرب آسیا داشته و در میان بازیگران منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای، توجه ویژه‌ای را به خود معطوف ساخته است. لذا؛ تحولات سوریه به‌عنوان یکی از پیچیده‌ترین مسائل ژئوپلیتیک در منطقه غرب آسیا شناخته شده و منجر به تشدید مسائل متعددی از قبیل؛ مداخله‌گرائی متعدد بازیگران منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای در سیاست‌های داخلی سوریه گردیده است. بنابراین؛ تلاش برای تغییر نظام سیاسی در سوریه، تأثیرات بسیار چشمگیری بر جریان بحران داخلی و ظهور گروه‌های مسلح «داعش و تحریرالشام» داشته است. از این‌رو؛ این پژوهش در تلاش است تا با استفاده از روش‌های «توصیفی و تحلیلی»، به بررسی علایق ژئوپلیتیکی بازیگران در بحران سوریه پرداخته و تحلیل نماید که چگونه تأثیرات این بحران و منافع متضاد بازیگران به تشدید منازعه منجر شده است. بنابراین، پژوهش فعلی حاکی از آن است که این بحران از منشأ درونی خود در سال ۲۰۱۱ شروع شده و با مداخله‌گری بازیگران داخلی و بین‌المللی به یک منازعه چندجانبه تبدیل گشته است و هر یک از این بازیگران بر اساس علایق ژئوپلیتیکی خاص خود نقش‌آفرینی نموده که سبب تشدید بحران شده است.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۹/۲۱	
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۲/۱۵	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۱/۲۳	
تاریخ چاپ: ۱۴۰۵/۰۲/۲۸	
واژگان کلیدی: افغانستان، ایران، چاه نیمه‌ها، مناسبات هیدروپلیتیک، هیدروپلیتیک.	

استناد: ریگی، امید؛ عزتی، عزت‌الله؛ یوسفی، اعظم و حافظنیا، محمدرضا. (۱۴۰۵). جایگاه بازیگران ژئوپلیتیکی و منافع متعارض در سوریه. فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ۵۸ (۲)، ۹۷-۱۱۴.

<http://doi.org/10.22059/jhgr.2026.398879.1008820>

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

© نویسندگان

* این مقاله برگرفته از رساله دکتری آقای امید ریگی با راهنمایی نویسنده دوم و سوم و مشاوره نویسنده چهارم در گروه جغرافیای دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران است

مقدمه

در سپهر تحولات جهانی، ژئوپلیتیک نه تنها به عنوان دانشی برای درک موقعیت‌های جغرافیایی و منابع قدرت به شمار می‌رود، بلکه؛ به مثابه یک گفتمان تأثیرگذار در تولید منازعه، نظم و بازتعریف فضاهای سیاسی عمل می‌نماید. ژئوپلیتیک، با تحلیلی فلسفی به ما نشان می‌دهد که «فضا و مکان» از منظر واژه‌های «قدرت و رقابت» قابل فهم می‌باشند. در چنین بستری، منطقه خاورمیانه به یکی از پیچیده‌ترین صحنه‌های ژئوپلیتیکی جهان تبدیل شده است؛ از آنجایی که؛ «تاریخ، دین، قومیت، ایدئولوژی، انرژی و مرزها» درهم تنیده‌اند و هرگونه تحول در آن، دامنه‌ای فراتر از مرزهای جغرافیایی را در بر دارد، منطقه شرق مدیترانه به‌ویژه سوریه، در این منظومه از اهمیت به‌سزایی برخوردار است، زیرا؛ به‌عنوان نقطه تلاقی تمدن‌ها و صحنه رقابت بازیگران قدرت‌طلب منطقه‌ای و جهانی محسوب می‌شود. سوریه به‌عنوان بخشی از میراث امپراطوری عثمانی و کانون درگیری‌های نوین پس از فروپاشی نظم استعماری از بدو تشکیل خود، همواره در معرض فشار گفتمان‌های متضاد «ملی‌گرایی، پان‌عربیسم، سوسیالیسم عربی و اسلام‌گرایی» بوده است. لذا؛ با آغاز بحران در سال ۲۰۱۱، این کشور از یک واحد سیاسی به یک صحنه رقابت چند سطحی تبدیل شد که بازیگران «داخلی، منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای» هر یک به‌نوبه خود در آن مداخله‌گرایی نمودند. در بحران سوریه، دو ویژگی اساسی به چشم می‌خورد: نخست، چندلایه بودن سطوح منازعه که دربرگیرنده منازعات «قومی، فرقه‌ای، ایدئولوژیک و سیاسی» در درون آن بوده و دوم، مداخله فزاینده قدرت‌های خارجی که هر یک به‌واسطه حمایت از بازیگران نیابتی و یا حضور مستقیم نظامی، به دنبال تأمین منافع ژئوپلیتیکی خود می‌باشند. «ایران و روسیه» با رویکردی به ژرفای راهبردی خود در منطقه، از دولت مرکزی سابق سوریه حمایت کرده و از آن به‌عنوان تکیه‌گاه مقابله با نفوذ غرب و محور عربی بهره بردند. در مقابل، کشورهای «ترکیه، عربستان سعودی و اسرائیل» با حمایت از نیروهای مخالف دولت سوریه، سعی در کاهش نفوذ محور مقاومت و مهار دشمنان ژئوپلیتیکی خود و بازتعریف مرزهای نفوذ داشتند. این مواجهه چندقطبی، پویایی و دامنه بحران را تشدید کرد. «ایالات متحده آمریکا» به‌رغم اعلام اولویت مبارزه با تروریسم و اهداف ژئوپلیتیکی کلانی از قبیل؛ مهار ج.ا.ایران، تثبیت نفوذ در شرق سوریه و حفظ دسترسی استراتژیک به حوزه انرژی «عراق و خلیج فارس» را دنبال نمود. بر این اساس، بحران سوریه واجد وضعیتی پارادوکسیکال شده است؛ از یک سو، این کشور به واحدی شکننده در نظم منطقه‌ای بدل شده که حاکمیت و تمامیت ارضی آن حتی پس از سقوط بشار اسد در معرض تهدید دائمی است و از سویی دیگر، به‌عنوان عرصه‌ای برای رقابت بازیگران متعدد به یک نقطه متمرکز ژئوپلیتیکی جهانی مبدل گشته است. این تحولات، حاکی از آن است که بحران سوریه نه‌فقط یک جنگ داخلی، بلکه؛ ساختاری از بحران ژئوپلیتیکی است که به دلیل پیوندهای فراملی‌اش، ابعاد گوناگون منافع متعارض را بازتاب می‌دهد. منافع بازیگران در سوریه از یکدیگر قابل تفکیک نیستند، بلکه؛ در یک ماتریس پیچیده به‌هم‌پیوسته‌اند. این منافع متعارض، بر مبنای تهدیدات ادراک شده از سوی هر بازیگر و بر اساس فرصت‌های موجود در فضای ژئوپلیتیکی سوریه تعریف می‌شوند. به همین سبب، هیچ‌یک از بازیگران به‌تنهایی قادر به حل این بحران نمی‌باشند. در چنین شرایطی، پژوهش حاضر پیرامون جایگاه بازیگران ژئوپلیتیکی در سوریه نه‌تنها بر حسب ضرورت علمی، بلکه؛ تحلیلی استراتژیک برای درک وضعیت کنونی نظم منطقه‌ای و روندهای بازآفرینی قدرت در خاورمیانه به شمار می‌رود. مقاله حاضر به دنبال آن است که با نگاهی عمیق، لایه‌های پنهان منازعه سوریه را آشکار ساخته و نقش و منافع بازیگران را تجزیه و تحلیل نماید تا بستری برای شناخت الگوی پیچیده رقابت ژئوپلیتیکی فراهم آورد.

مطالعات انجام‌شده پیرامون بحران سوریه، به بررسی کنش‌ها و منافع بازیگران ژئوپلیتیک در سطوح «بین‌المللی، منطقه‌ای و درون سرزمینی» پرداخته‌اند. در متون فارسی از منظر نهادی، حسینی (۱۴۰۰) در چارچوب نظریه نهادگرایی

نئولیبرال و نئورالیسم، ناکارآمدی سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای را در مدیریت بحران سوریه ناشی از تعارض منافع بازیگران قدرتمند می‌داند. در این میان، مطالعاتی چون؛ «میرکوشش و همکاران» (۱۳۹۷) نقش آمریکا را در مدیریت بحران سوریه در قالب مدل «مایکل برچر» و در راستای تأمین منافع امنیتی و استراتژیک اسرائیل تحلیل کرده‌اند. از طرفی دیگر، «هدایتی شهیدانی و پینگتسف» (۱۳۹۴) بر تعامل دوگانه «آمریکا و روسیه» در قالب همکاری و رقابت تأکید دارند؛ درحالی‌که؛ «زادگان» (۱۳۹۵) با تمرکز بر لابی اسرائیل، نقش مؤثر آن در شکل‌دهی به سیاست خارجی ایالات متحده را نشان می‌دهد. «فلاحی و شفیعی» (۱۳۹۸) نیز به جایگاه چین در بحران سوریه با تأکید بر «موازنه نرم» پرداخته و بر وجه اقتصادی نقش‌آفرینی چین پس از بحران تأکید دارند. در سطح منطقه‌ای، «چراغیان و عباس‌آبادی» (۱۴۰۱) جایگاه ژئوپلیتیکی کردستان سوریه را از منظر نظریه‌های کلاسیک ژئوپلیتیک همچون؛ «اسپایکمن، کمپ و فوکویاما» بررسی کرده و آن را کانون منازعه می‌دانند. در ادامه، «زهرانی و فرجی» (۱۳۹۵) و همچنین؛ «تخشید و شجاع» (۱۳۹۷) با رویکرد ژئوپلیتیک به تحلیل راهبرد روسیه در سوریه پرداخته‌اند که آن را بخشی از نزاع ژئوپلیتیک با آمریکا قلمداد می‌کنند. در رابطه با بازیگران عربی، «درج و امام‌جمعه‌زاده» (۱۳۹۶) عربستان سعودی را دارای رویکرد تهاجمی برای مهار نفوذ ژئوپلیتیک ایران معرفی می‌کنند؛ هم‌زمان، «قاسمیان و دیگران» (۱۳۹۸) با اتخاذ چارچوب ژئوپلیتیک، چهار عامل «موازنه تهدید»، «هژمونی منطقه‌ای»، «صف‌بندی شرق و غرب» و «امتداد محور مقاومت» را به‌عنوان محرک‌های کشمکش «ج.ا.ایران و عربستان» در سوریه تحلیل می‌کنند. در نهایت، «محمدی گودرزی» (۱۴۰۰) و «افشردی و علمدار» (۱۳۹۶)، به بررسی علایق ژئوپلیتیکی بازیگران کلیدی در بحران سوریه پرداخته‌اند و به تضاد اهداف در دو جبهه مقاومت و بلوک غرب اشاره دارند. این پژوهش‌ها نشان می‌دهند که بحران سوریه نه صرفاً یک درگیری داخلی، بلکه صحنه برخورد منافع متعارض ژئوپلیتیکی در سطوح مختلف است. (بیات و همکاران، ۱۳۹۹: ۷۴-۳۷).

جنبه نوآوری این پژوهش در ترکیب تحلیلی ساختارمند بازیگران ژئوپلیتیکی با توجه به تحولات جدید سوریه پس از دوران بشار اسد است؛ بدین معنا که برای نخستین بار، نقش و جایگاه بازیگران منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای در چارچوب یک نظم ژئوپلیتیکی متحول و در حال گذار، با تمرکز بر وضعیت دولت جدید به ریاست احمد الشرع و بازتعریف مناسبات قدرت در سوریه مورد واکاوی قرار گرفته است. برخلاف اغلب مطالعات پیشین که صرفاً به توصیف وضعیت سوریه در دوران بحران بسنده کرده‌اند، این تحقیق به تحلیل نقش‌آفرینی متقاطع و منافع متضاد بازیگران در مرحله پس‌بحران می‌پردازد و از رهگذر آن، الگوی نوینی از رقابت و هم‌پوشانی منافع را در فرآیند شکل‌گیری ساختار قدرت جدید در سوریه ترسیم می‌نماید.

مبانی نظری

مفهوم ژئوپلیتیک

واژه ژئوپلیتیک برای اولین بار در حدود یک قرن پیش به کار گرفته شد که با گذشت یک قرن، از حیث تعریف و مرزبندی با سایر علوم در مناقشه بوده و متقدمین و متأخرین صاحب‌نظر در این حوزه اندیشه‌ای در رابطه با یک تعریف کامل و جامعی از اصطلاح و مفهوم ژئوپلیتیک به یک دیدگاه یکسان و توافقی کامل دست نیافته‌اند. لذا؛ اصطلاح ژئوپلیتیک در فرهنگ لغت عبارت از: تأثیر عوامل جغرافیایی و جمعیتی و اقتصادی بر سیاست به‌ویژه سیاست خارجی کشورها است. «کوهن - ژئوپلیتیسین آمریکایی»، معتقد است که ژئوپلیتیک، مطالعه کاربردی روابط فضای جغرافیایی با سیاست است که تأثیر دوجانبه الگوهای فضایی، اشکال و ساختارها را با عقاید سیاسی و سازمان‌ها مورد مطالعه قرار

می‌دهد (Cohen, 1994: 17). «یوکسل»، بر این باور است که ژئوپلیتیک، فضا سازی سیاست‌های بین‌المللی توسط مراکز قدرت و حکومت‌های سلطه‌گر است (Yüksel, 2019: 1-20). در حالی که؛ «جان اگنیو»، ژئوپلیتیک را مطالعه تأثیر جغرافیا اعم از: جغرافیای انسانی و طبیعی بر روابط بین ملت‌ها ذکر می‌کند (Agnew, 1998: 15). اما؛ «پیتر تیلور»، محقق برجسته بریتانیایی نیز مطالعه توزیع جغرافیایی قدرت بین کشورهای جهان به ویژه رقابت بین قدرت‌های بزرگ و اصلی را عمده‌ترین رویکرد ژئوپلیتیک می‌داند. همچنین، دانشنامه آکسفورد تعریف ذیل را ارائه می‌دهد که ژئوپلیتیک عبارت است از: مطالعه چگونگی تأثیرپذیری سیاست‌ها از عوامل جغرافیایی (حافظ‌نیا، ۱۳۹۶: ۳۹). ترتیب و توزیع قدرت در مقیاس‌های جغرافیایی مختلف در ابعاد منطقه‌ای و جهانی، نظام ژئوپلیتیک را تشکیل می‌دهد که به بررسی و تحلیل ساختار و سلسله‌مراتب قدرت مبتنی بر عوامل ژئوپلیتیکی مناطق و فضاهای جغرافیایی می‌پردازد. در واقع، نظام ژئوپلیتیک ترکیبی از رفتارها و تعاملات مختلف بازیگران بین‌المللی اعم از همکاری، تضادها، ایدئولوژی‌ها و درک جهان سیاسی در ابعاد ذهنی و عملی می‌باشد که از پویایی برخوردار بوده و سلسله‌مراتب قدرت در دوره‌های زمانی مختلف تحت تأثیر تغییرات بنیادی قرار می‌گیرد. به‌عنوان نمونه بارز؛ پس از پایان جنگ جهانی دوم، نظام ژئوپلیتیک مبتنی بر جنگ سرد بود که در آن دنیا به ۳ قدرت میان جهان اول، دوم و سوم تقسیم‌بندی می‌شد (بهرامی‌جاف و همکاران، ۱۴۰۲: ۲۴۱-۲۲۵). از این رو؛ نظام ژئوپلیتیک در دوره جنگ سرد به صورت دوقطبی عمل کرد که این قطب‌های قدرت جهان را بین خود تقسیم می‌کردند. به‌عنوان مثال، این تقسیم‌بندی در مناطق جغرافیایی برجسته‌ای از قبیل؛ پرده آهنی و آلمان مشهود بود (حسنی، ۱۳۹۳: ۵۴-۴۵). با سقوط اتحاد جماهیر شوروی، ایالات متحده آمریکا به‌عنوان تنها قدرت برتر در سطح جهانی مطرح شد و با جنگ اول خلیج فارس و مفهوم نظم نوین جهانی، نقشی عمده را بر عهده گرفت که با پیچیده‌تر شدن مواضع جهانی، فرآیند جهانی‌شدن، انقلاب در تکنولوژی اطلاعات و تغییر در نوع و ماهیت قدرت از سخت‌افزاری به نرم‌افزاری و ظهور بازیگران جدید در سکوه‌های بین‌المللی، نظام ژئوپلیتیک در حال تحول و تغییر مداوم است. در نهایت، این تغییرات منجر به تنش‌ها، رقابت‌ها و نزاع‌ها در مناطق استراتژیک جهانی شده و نظام ژئوپلیتیک جهانی امروزه هم هنوز در حال شکل‌گیری است (عزتی و همکاران، ۱۴۰۰: ۲۳۱-۲۰۹).

بازیگران ژئوپلیتیکی

بازیگران ژئوپلیتیکی شامل؛ اشخاص، دولت‌ها، سازمان‌ها و عواملی هستند که در تشکیل و تعیین سیاست‌های بین‌المللی و تعاملات بین‌المللی نقش مهمی را ایفاء می‌کنند و این بازیگران بر اساس منافع ملی، قدرت نظامی و اقتصادی، تأثیرگذاری منطقه‌ای و جهانی، جغرافیایی، تاریخی و فرهنگی عمل می‌کنند. لذا؛ شرح وظائف بازیگران ژئوپلیتیکی به شرح ذیل می‌باشند:

۱- **دولت‌ها:** دولت‌ها به‌عنوان مهم‌ترین بازیگران ژئوپلیتیکی در صحنه بین‌المللی شناخته می‌شوند. این بازیگران مؤلفه‌هایی همچون؛ اقتصاد، نیروی نظامی، مشروعیت بین‌المللی و توانایی‌های سیاسی را در اختیار دارند تا بتوانند در تعیین سیاست‌های خارجی و روابط بین‌المللی تأثیرگذار باشند که این نقش اساسی متأثر از چندین عامل مهم تشکیل‌دهنده است. اقتصاد، به‌عنوان یکی از عوامل مهم تعیین‌کننده توانایی و تأثیرگذاری دولت‌ها در صحنه بین‌المللی عمل می‌کند و علاوه بر آن، نیروی نظامی هم توانایی ارتقای نیروی نظامی و تشکیل نیروهای مسلح را داشته که می‌تواند تأثیرگذاری آن‌ها در سیاست‌های خارجی و تعاملات بین‌المللی را تعیین نماید. مشروعیت بین‌المللی و رعایت قوانین بین‌المللی اهمیت بسیاری در تعاملات بین‌المللی دارد که این مشروعیت بر تصمیم‌گیری‌ها و رفتارهای دولت‌ها تأثیر به‌سزایی می‌گذارد. توانایی دولت‌ها در مدیریت امور داخلی و خارجی، تصمیم‌گیری‌های سیاسی و تعاملات سیاسی با سایر دولت‌ها، تأثیرگذاری آن‌ها در صحنه بین‌المللی را مشخص می‌کند که این تعاملات در شکل توافقات، تنش‌ها، و

رقابت‌های ژئوپلیتیکی به وقوع می‌پیوندند و در نهایت، شکل‌دهنده تاریخ و جریان‌های جهانی می‌شوند (جان‌پرور و همکاران، ۱۳۹۹: ۹۶-۷۳).

۲- سازمان‌های بین‌المللی: سازمان‌هایی نظیر سازمان ملل متحد، ناتو، اتحادیه اروپا و سازمان تجارت جهانی در صحنه ژئوپلیتیکی نقشی بسیار حیاتی را ایفاء می‌نمایند. این نهادها از قابلیت تدوین و اجرای سیاست‌های بین‌المللی برخوردار می‌باشند که تأثیر بسیار زیادی در جریان‌های جهانی دارند. سازمان ملل متحد به‌عنوان یک نهاد جهانی، در ترویج صلح، حفظ امنیت جهانی و حل منازعات بین‌المللی نقش مؤثری دارد. از سویی دیگر، ناتو به‌عنوان یک اتحادیه نظامی در منطقه آتلانتای شمالی، امنیت کشورهای عضو را تضمین نموده و در مقابل چالش‌های امنیتی جهانی از قبیل؛ تروریسم و تهدیدهای نظامی خوب عمل می‌کند. اتحادیه اروپا با تدوین سیاست‌های مشترک در زمینه‌های اقتصادی و سیاسی، در پیشبرد اهداف اتحادیه و تأثیرگذاری در روابط بین‌المللی دارای نقش کلانی بوده است. با این وجود، سازمان تجارت جهانی توانایی تنظیم تجارت بین‌المللی و حل و فصل اختلافات تجاری داشته و در تعیین نظام‌ها و قوانین تجاری جهانی نقش به‌سزایی دارد. این سازمان‌ها با توانایی‌های خود در گره‌گشایی اختلافات بین کشورهای، تدوین استانداردها و قوانین بین‌المللی و ارتقا همکاری‌های بین‌المللی از جمله؛ تعاملات ژئوپلیتیکی بهره‌مند می‌شوند. از این رو؛ نقش آن‌ها در تعیین توازن قدرت، حفظ امنیت، ترویج حقوق بشر و تنظیم تجارت بین‌المللی از اهمیت به‌سزایی برخوردار بوده و در شکل‌دهی به جریان‌های ژئوپلیتیکی جهانی نقش مؤثری ایفاء می‌کنند. (بهرامی‌جاف، ۱۴۰۱: ۷۸-۶۱).

۳- نیروهای مدنی: نیروهای مدنی شامل؛ رسانه‌ها، گروه‌های حقوق بشری، محیط‌زیستی و جوامع مدنی در مقام نهادهای مستقل از دولت‌ها، در صحنه ژئوپلیتیکی جهانی تأثیرگذاری معناداری دارند (Atalay, 2013). رسانه‌ها به‌عنوان وسیله‌ای برای اطلاع‌رسانی به عموم مردم و شکل‌دهی به نظرات عمومی، نقش بسیار مهمی در تشکیل دیدگاه‌ها و درک ساختار جهانی ایفاء می‌نمایند. آن‌ها اخبار و تحلیل‌هایی در رابطه با مسائل بین‌المللی ارائه می‌دهند که می‌تواند تأثیرگذاری بسیار زیادی در سیاست‌گذاری کشورها و تصمیم‌گیری‌های بین‌المللی داشته باشد (McCombs & Valenzuela, 2020). همچنین، گروه‌های حقوق بشر با نقض‌های حقوق بشری در سطح بین‌المللی مقابله کرده و در راه‌اندازی تحقیقات، توثیق اختلافات و تعقیب عاملان آن نقش مهمی ایفاء می‌کنند. این گروه‌ها با ایجاد فشار بر دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی می‌توانند به حفظ حقوق بشر در سطح جهانی کمک نموده و تغییرات مؤثری را در سیاست‌های بین‌المللی ایجاد کنند (Engle, 2015). با این حال؛ گروه‌های فعال در زمینه محیط‌زیست در برابر چالش‌های محیطی جهانی مانند؛ تغییرات آب‌وهوا و تخریب محیط‌زیست اقدام می‌نمایند و در خصوص مسائل محیطی و اعمال فشار بر دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی مبتنی بر حفاظت از محیط‌زیست متمرکز شده است (Calculli et al, 2021). جوامع مدنی نیز با مشارکت در تعاملات اجتماعی و سیاسی، تحت اعمال فشار دولت‌ها و تأثیرگذاری در تصمیمات بین‌المللی نقش معنی‌داری دارند (Lovan et al, 2017). اعتراضات مردمی و حمایت از مسائل اجتماعی و سیاسی می‌توانند منجر به تغییر سیاست‌ها و تعاملات بین‌المللی شوند. این نهاد‌های مدنی با توانایی‌های بالقوه خود در تشکیل دیدگاه‌ها، تأثیرگذاری بر سیاست و تغییر سیاست‌های دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی، عوامل اساسی در تشکیل جریان‌های ژئوپلیتیکی جهانی هستند (Etling et al, 2010).

۴- نیروهای اقتصاد ملی و چندملیتی: اقتصادهای ملی و کمپانی‌های چندملیتی، نقش عمده‌ای در سیاست‌ها و تصمیم‌گیری‌های ژئوپلیتیکی دارند. تأمین منابع انرژی به‌عنوان یک عامل بنیادی در توانایی نظامی و اقتصادی کشورها تعیین‌کننده است. کشورها برای تأمین انرژی معتمد و کاهش وابستگی به تأمین‌کنندگان خارجی به رقابت می‌پردازند که این رقابت می‌تواند به تنش‌ها و تغییرات در مناطق مختلف دنیا سرایت کند (Luo & Van Assche, 2023). تجارت

بین‌المللی نیز نقش مهمی در تعیین سیاست‌ها و تصمیم‌گیری‌های ژئوپلیتیکی ایفا می‌کند. کشورها با انجام معاملات اقتصادی و تشکیل توافقات تجاری با یکدیگر، توانایی تأثیرگذاری در روابط بین‌المللی و تعیین نقشه رقبا و همکاران خود را دارند (Das & Pandya, 2020). همچنین، کمپانی‌های چندملیتی که در ابعاد جهانی فعالیت می‌کنند، توانایی ایجاد نفوذ جهانی دارند و می‌توانند تأثیرگذاری قابل‌توجهی در تصمیم‌گیری‌های سیاست‌گذاری دولت‌ها و تشکیل چشم‌اندازهای ژئوپلیتیکی داشته باشند (Flint & Zhu, 2019).

منافع ژئوپلیتیکی

به‌طور کلی؛ ژئوپلیتیک، در برگرفته مطالعه تعاملات بین جغرافیا، قدرت، سیاست و کنش‌های ناشی از ترکیب این عناصر با یکدیگر است. در واقع، ژئوپلیتیک ساختار و روشی کلی را برای پیوند تحولات محلی و منطقه‌ای با سیستم سیستم جهانی ارائه می‌دهد؛ لذا؛ یکی از مفاهیم اساسی در ژئوپلیتیک شامل منافع ژئوپلیتیکی است که شامل؛ مکمل‌های جغرافیایی و فرا جغرافیایی آن‌سوی مرزها است که از نظر ساختاری و عملکردی برای رفع نیازها و کمبودهای یک کشور همگن می‌باشد؛ بنابراین، منافع ژئوپلیتیکی به‌نوعی پایه و اساس منافع ملی کشورها را در برمی‌گیرد که در راستای آن، بازیگران مداخله‌گر در بحران‌های ژئوپلیتیکی به دنبال دستیابی به اهداف ملی خود هستند که در چارچوب نظریه موازنه قوا قابل تحلیل است (افشردی و علمدار، ۱۳۹۶: ۱۴۳-۱۱۷).

روش پژوهش

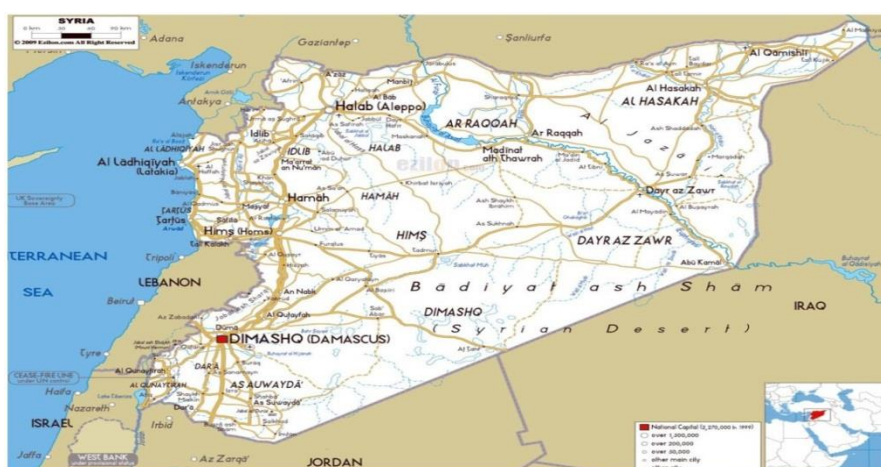
پژوهش حاضر از منظر ماهیت و روش در ردیف مطالعات «توصیفی و تحلیلی» قرار می‌گیرد. هدف اصلی این پژوهش، تحلیل نقش و جایگاه بازیگران ژئوپلیتیکی در سوریه و تبیین منافع متعارض آنان است؛ از این رو، تمرکز آن نه بر آزمون فرضیه‌های آماری، بلکه بر واکاوی روندها، مواضع، ساختارها و روابط موجود در نظام ژئوپلیتیکی منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای با محوریت سوریه است. روش توصیفی در این تحقیق به‌منظور بازنمایی دقیق وضعیت موجود و روندهای کلان ژئوپلیتیکی در سوریه به‌کاررفته است و بخش تحلیلی، با هدف تفسیر داده‌ها و ارائه تصویری نظام‌مند از منافع، اهداف، استراتژی‌ها و تعاملات بازیگران کلیدی طراحی شده است. بر این اساس، پژوهش حاضر مبتنی بر تبیین و فهم تحلیلی روابط پیچیده قدرت در فضای پسا اسد است. گردآوری داده‌ها در این تحقیق با استفاده از روش کتابخانه‌ای و بهره‌گیری از منابع ثانویه انجام شده است. داده‌های پژوهش عمدتاً از طریق مطالعه اسناد، کتب، مقالات علمی، گزارش‌های راهبردی و تحلیلی، بیانیه‌های رسمی دولت‌ها و محتوای رسانه‌ای بازیگران ذی‌ربط استخراج شده‌اند. بهره‌گیری از این منابع، امکان تحلیل چندوجهی و تطبیقی بازیگران مختلف را فراهم ساخته است. در تحلیل داده‌ها، پژوهشگر تلاش کرده است تا از رهگذر چارچوب‌های نظری موجود در مطالعات ژئوپلیتیک و روابط بین‌الملل، همچون؛ «نظریه واقع‌گرایی، ژئوپلیتیک انتقادی و تحلیل روایت»، به استخراج الگوهای رفتاری بازیگران و منطق درونی سیاست‌گذاری‌های ژئوپلیتیکی آن‌ها در سوریه بپردازد.

محدوده مورد مطالعه

تحلیل موقعیت سیاسی و جغرافیایی سوریه تا پیش از بحران سال ۲۰۱۱ و بعدازآن، بیانگر آن است که کشور سوریه در معادلات سیاسی و امنیتی منطقه نقش به‌سزایی دارد. لذا؛ به لحاظ موقعیت جغرافیایی این کشور به‌عنوان پل ارتباطی

میان سه قاره «آفریقا، اروپا و آسیا» به شمار می‌رود (Asia Pacific Journal of Tourism Research, 2020) و با دارا بودن ۱۸۰ کیلومتر مرز آبی با دریای مدیترانه، دسترسی آن به اروپا تسهیل گردیده است (Seta Foundation, 2008). علاوه بر این؛ این کشور به دلیل هم مرز بودن با کشورهای «عراق، ترکیه، رژیم صهیونیستی، لبنان و اردن» نقش مؤثری در تأثیرگذاری بر تحولات منطقه به‌ویژه تقابل جبهه مقاومت علیه رژیم صهیونیستی داشته است (Geographical Research, 2018).

در این راستا، فضای جغرافیایی سوریه، شرایط مطلوبی را برای تأثیرگذاری بر تحولات فلسطین ایجاد نموده است (Journal of International Women's Studies, 2013). استقرار سوریه در محور مقاومت علاوه بر انگیزه‌های دینی و مذهبی، بیشتر متأثر از ناسیونالیسم عربی به‌عنوان عامل هویت‌بخش نظام سوریه و وضعیت ژئوپلیتیکی خاص این کشور به خاطر همسایگی با رژیم صهیونیستی بوده است (International Journal of Political Science, 2022).

شکل ۱. پیوستگی جغرافیایی سوریه با همسایگانش، منبع: (www.2009Ezilon.com)

یافته‌ها

روند تعمیق بحران سوریه و جایگاه منافع بازیگران منطقه‌ای و بین‌المللی

سوریه، کشوری با جمعیت حدود ۱۷ میلیون نفر و متشکل از گروه‌های مختلف " قومی و مذهبی " است که پیش از استقلال خود در سال ۱۹۴۶ در زمره بخشی از امپراتوری عثمانی و فرانسه بود و از دهه ۱۹۴۰ تا ۱۹۷۰، چندین کودتای نظامی در این کشور رخ داد (کولایی، ۱۳۹۹: ۲۸۸-۳۰۹). بهار عربی در زمره مجموعه‌ای از اعتراضات مسلحانه، قیام‌ها و شورش‌های ضد دولتی بود که در اوایل دهه ۲۰۱۰ به برخی از کشورهای عربی سرایت نمود و در واکنش به فساد و رکود اقتصادی آغاز گردید و تحت تأثیر انقلاب تونس قرار گرفت (Korotayev et al, 2018). از این رو؛ اعتراضات از تونس آغاز گشت و سپس به پنج کشور " لیبی، مصر، یمن، سوریه و بحرین " گسترش یافت و به خشونت اجتماعی (شورش و جنگ داخلی) دامن زد (Elitsoy, 2020). بهار عربی نیروی محرکه ناآرامی و بی‌ثباتی سیاسی در سوریه بود که در ۱۵ مارس ۲۰۱۱ در قالب بخشی از تظاهرات گسترده آغاز شد و به دلیل نارضایتی از دولت سوریه و پس از سرکوب خشونت‌آمیز اعتراضات که خواستار سرنگونی دولت بشار اسد بودند، به درگیری مسلحانه تبدیل شد (Droz-Vincent, 2014). بنابراین؛ بحران سوریه که در سال ۲۰۱۱ به‌عنوان تظاهرات ضد دولتی بر علیه بشار اسد آغاز شد، در نیمه اول سال ۲۰۱۲ به یک جنگ داخلی تمام‌عیار تبدیل و به یکی از وخیم‌ترین بحران‌های انسانی پس از جنگ جهانی دوم مبدل شد (Gul et al, 2020). باین‌وجود؛ کشورهای " آمریکا، روسیه، ترکیه و ایران " از بازیگران اصلی تحولات

درونی سوریه هستند که مجموعه‌ای از اهداف "استراتژیک، ایدئولوژیک و ژئوپلیتیکی" را در این کشور دنبال می‌نمایند (Tsintsadze, 2022). پس از آغاز بهار عربی در سال ۲۰۱۱، اعتراضات در سوریه با سرکوب مواجه گردید و جنگ داخلی آغاز شد (Abdullah, 2017). در سال ۲۰۱۲، دولت سوریه توسط "اتحادیه عرب و سازمان همکاری اسلامی" به حالت تعلیق درآمد و به تقویت روابط حسنه با متحدان سنتی خویش یعنی، "ایران و روسیه" ادامه داد (Ibish, 2017). از سال ۲۰۱۵، ایالات متحده از اداره خودمختار شمال و شرق سوریه و شاخه مسلح آن یعنی، نیروهای سوریه دموکراتیک حمایت "مادی، مالی و لجستیکی" نمود (Hatahet, 2019). لیکن، نیروهای ترکیه از سال ۲۰۱۶ به دنبال مقابله با نیروهای دموکراتیک سوریه، داعش و دولت سوریه بود و در سطح گسترده‌ای از مخالفان سوری حمایت و همچنین، بخش‌های وسیعی از شمال غرب سوریه را به سیطره خود درآورد. (Shoaib, 2019). در دوران پس از سقوط نظام بشار اسد، سوریه وارد مرحله‌ای نوینی از بازاریابی ژئوپلیتیکی شد که نه تنها به معنای پایان یک دولت، بلکه آغازی برای رقابت آشکارتر میان بازیگران «داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی (جهانی)» بر سر شکل‌دهی به نظم سیاسی جدید بود. از این‌رو؛ فروپاشی ساختار دولت متمرکز، خلأ قدرت گسترده‌ای در سراسر کشور ایجاد نمود که موجب تشدید منازعات بر سر تعیین سرنوشت آینده سیاسی و جغرافیای قدرت در سوریه گردید که هر یک از بازیگران درگیر با تأکید بر منافع استراتژیک خود، تلاش نمودند تا در فرآیند بازسازی سیاسی و نهادسازی مشارکت و یا مداخله نمایند. در این میان، «ایران و روسیه» به دنبال تثبیت دستاوردهای گذشته خود از طریق حفظ نفوذ در نهادهای امنیتی و نظامی باقی‌مانده‌اند، درحالی‌که؛ کشورهای «ترکیه، آمریکا و کشورهای عربی حوزه خلیج فارس»، سعی دارند تا نظام سیاسی نوظهور را با رویکردی نزدیک به منافع خویش و متناسب با هویت‌سازی قومی و فرقه‌ای خاص بازطراحی کنند.

شکل ۲. وضعیت نفوذ بازیگران منطقه‌ای و جهانی در سوریه، منبع: (www.thesun.co.uk)

منافع متعارض بازیگران منطقه‌ای

۱- عربستان سعودی

عربستان به‌عنوان یکی از بازیگران اصلی در سوریه، یکی از اهداف خویش را تضعیف تأثیر ایران در این کشور مطرح کرده است (Berti & Guzansky, 2014). این تأثیرگذاری ایران در منطقه به لحاظ امنیتی و سیاسی برای عربستان مخاطره‌آمیز بوده و به نظر می‌رسد که عربستان از تضعیف نفوذ ایران در سوریه به‌منظور حفظ امنیت ملی و تقویت جایگاه خود در منطقه بهره‌مند شود (Berti & Guzansky, 2014). لذا؛ تناقض‌های مذهبی و جغرافیایی بین دو کشور از جمله مواردی است که تأثیر مستقیمی بر روابط آن‌ها و همچنین، بر مسائل مختلف از قبیل؛ سیاست‌های درونی سوریه و نیز دخالت‌های منطقه‌ای آن‌ها اثرگذار بوده است (اسفندیاری و طباطبایی، ۱۳۹۴: ۱-۱۵). عربستان و سوریه مستقیماً

مرز زمینی ندارند، اما؛ امنیت مناطق مرزی عربستان با کشورهای همسایه‌ای که به سوریه نزدیک هستند، از اهمیت چشمگیری برخوردار است (Al Tamamy, 2012). در دوران پس از سقوط نظام بشار اسد، عربستان سعودی فرصت را مغتنم شمرده تا با استفاده از خلأ قدرت و فرسایش نفوذ سنتی ایران و متحدانش در ساختار جدید سوریه، حضور خود را تقویت نماید.

بنابراین؛ این کشور با رویکردی عمل‌گرایانه در تلاش است تا با حمایت از نهادهای سیاسی نوپا و گروه‌های سنی میانه‌رو و نیز، برخی از جریان‌های ناسیونالیست عرب، جایگاهی مؤثر در فرآیند دولت‌سازی سوریه جدید برای خود تثبیت نماید. همچنین، عربستان در چارچوب دیپلماسی بازسازی و مشارکت در حمایت‌های بشردوستانه، سعی دارد که تصویر خود را از یک کنشگر صرفاً مداخله‌گر نظامی به یک بازیگر مؤثر در ثبات‌سازی تغییر دهد. در همین راستا، همکاری‌های نزدیک‌تری با کشورهای عربی همسو از جمله؛ «اردن و امارات متحده عربی»، شکل‌گرفته تا نوعی بلوک سیاسی و امنیتی عربی برای تأثیرگذاری جمعی در تحولات پسا اسد در سوریه شکل گیرد. با این حال، موفقیت راهبرد ریاض منوط به توانایی آن برای ایجاد تعادل میان رقابت با ایران و ضرورت گفت‌وگوهای منطقه‌ای در ساختار نظم جدید خاورمیانه خواهد بود.

۲- ترکیه

مداخله‌گرایی ترکیه در جنگ داخلی سوریه به‌صورت دیپلماتیک آغاز و به لحاظ نظامی تشدید شد. با شروع بهار ۲۰۱۱، دولت ترکیه، سوریه را به دلیل آغاز ناآرامی‌های داخلی در سوریه محکوم کرد و به تدریج در ژوئیه ۲۰۱۱ به‌منظور همکاری نظامی با ارتش آزاد سوریه مداخله‌گرایی نمود (Manna, 2012) که در سال ۲۰۱۲، این امر منجر به تنش‌های مرزی مستقیم ترکیه شد (Mackey, 2012). بنابراین، ایجاد امنیت مرزی و کنترل مهاجرت غیرقانونی از جمله دلایل مهم حضور ترکیه در سوریه است که به‌عنوان یکی از اهداف امنیتی و مدیریتی این کشور قابل طرح است (Aras & Duman, 2019). در واقع، ترکیه در تلاش است تا با اقدامات فعالانه در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی، هویت جدیدی را برای نقش‌آفرینی در خاورمیانه ارائه کند (Cagaptay, 2019). این رویکرد ترکیه در مسائل سوریه و عراق باعث تقابل غیرمستقیم با ج.ا.ایران در منطقه شده است (Azizi & Çevik, 2022). علاوه بر این، نقش استراتژیک ج.ا.ایران در سوریه و عراق، رویکرد ترکیه را به‌مثابه نوعی رقابت سیاسی در منطقه خاورمیانه تلقی کرده است (Larrabee & Nader, 2013). در دوران پس از سقوط نظام بشار اسد، ترکیه تلاش کرده است تا با بهره‌گیری از فرصت‌های به وجود آمده در خلأ قدرت، نقش تعیین‌کننده‌ای در فرآیند شکل‌گیری نظام سیاسی جدید سوریه ایفاء نماید. آنکارا با تمرکز بر جلوگیری از تأسیس ساختارهای کردی مستقل در شمال سوریه، حضور نظامی خود را در این مناطق تثبیت کرده و از طریق حمایت هدفمند از برخی گروه‌های سنی معارض، سعی نموده است تا ساختار سیاسی آینده سوریه را به سمت الگویی همسو با منافع امنیتی و هویتی خود سوق دهد. ترکیه همچنین، با استراتژی «موازنه‌سازی در برابر ایران» درصدد آن است که با کاهش نفوذ تهران در سوریه پسا اسد، جایگاهی نوین در نظم منطقه‌ای تعریف کند. از طرفی دیگر، چرخش تدریجی سیاست ترکیه به سمت بازسازی روابط با برخی کشورهای عربی و حتی گفتگوهای محتاطانه با دمشق جدید، نشان‌دهنده نوعی عمل‌گرایی ژئوپلیتیکی در قبال نظم نوپدید سوریه است. در همین راستا، ترکیه در تلاش است که میان منافع امنیتی (کنترل مرزها و مهار کردها)، اقتصادی (بازسازی سوریه) و سیاسی (نقش‌آفرینی در دولت آینده سوریه) توازن برقرار کند، هر چند که موفقیت آن در گرو هماهنگی با سایر قدرت‌های ذی‌نفوذ و پذیرش واقعیت‌های متکثر سوریه جدید خواهد بود. به‌طورکلی؛ از دهه ۱۹۹۰ میلادی، قواعد بازی در مناطق ژئوپلیتیکی تغییر کرده و نقش قدرت‌های منطقه‌ای در محیط پیرامونشان بیشتر شده است.

به‌گونه‌ای که؛ در آسیای غربی رقابت متداخل بین جمهوری اسلامی ایران، ترکیه و عربستان سعودی که هر یک داعیه رهبری بخشی از جغرافیای جهان اسلام را دارند، بیشتر نمایان شده است. از یک سو، جمهوری اسلامی ایران، اغلب مراکز جغرافیایی شیعه را حمایت می‌کند. اما؛ از سوی دیگر، عربستان داعیه رهبری جغرافیای اهل سنت را دارد. ترکیه نیز شکوه جغرافیای تاریخی خود را افتخار دانسته و در قرن کنونی به دنبال احیای قدرت نوینی به پهنای جغرافیای قدیم خود است. در حال حاضر این سه کشور در حال رقابت بر سر کسب برتری منطقه‌ای هستند. به این ترتیب، قدرت‌های منطقه‌ای در آسیای غربی به دنبال ترسیم استراتژی‌های متفاوتی هستند. به‌گونه‌ای که؛ عربستان سعودی تا پیش از تهاجم ایالات‌متحده آمریکا به عراق، خواهان «حفظ وضع موجود» در منطقه غرب آسیا بود؛ اما بعد از تغییر ساختار سیاسی در عراق، رویکرد تقابلی را در پیش گرفت. در حالی که؛ ج.ا.ایران، سیاست «تغییر جغرافیای قدرت» با تکیه بر کد ژئوپلیتیکی صدور انقلاب و حمایت از گروه‌های اسلام‌گرا در جغرافیای پیرامون را دنبال می‌کند. در این میان، رهبران ترکیه نیز سیاست توسعه نفوذ با استفاده از رویکرد قدرت نرم را در دستور کار خود قرار داده و در پی الگوی جدیدی بر اساس شکوه تاریخی عثمانی هستند. در واقع، نوع انگاره‌های این سه کشور که بر پایه عوامل ژئوپلیتیکی «قدرت، رقابت، نفوذ و کنترل جغرافیایی» شکل گرفته است، گاهی منجر به منازعات منطقه‌ای و نیابتی شده است (احمدی و حیدری موصولو، ۱۳۹۱: ۳۷۸).

شکل ۳. پراکنندگی جایگاه بازیگران داخلی در نقشه سوریه، منبع: (country.eiu.com)

منافع متعارض بازیگران فرا منطقه‌ای

۱- ایالات‌متحده آمریکا

از سال ۲۰۱۴، آمریکا مداخله‌گری و عملیات نظامی خود را در جنگ داخلی سوریه برای حمایت از شورشیان سوری و نیروهای دموکراتیک سوریه (SDF) آغاز کرد و نیروهایی را از کشورهای "بریتانیا، فرانسه، اردن، ترکیه، کانادا، استرالیا" به منطقه مدیترانه اعزام نمود (American-led intervention in the Syrian Civil War, 2021). در دوران پسا اسد، ایالات‌متحده آمریکا با توجه به اهداف استراتژیک خود در خاورمیانه، درصدد است تا با تثبیت حضور نظامی محدود ولی مؤثر در مناطق شمال شرقی سوریه، از تبدیل سوریه به منطقه نفوذ کامل «ایران و روسیه» و یا گروه‌های افراطی ممانعت به عمل آورد. آمریکا از طریق حمایت از نیروهای دموکراتیک سوریه و تقویت ساختارهای محلی نسبتاً سکولار، به دنبال تثبیت منطقه‌ای خودمختار همراه با گرایش‌های غرب‌گرایانه در چارچوب نظم نوین سیاسی سوریه است. بنابراین؛ این رویکرد به آمریکا اجازه می‌دهد که بدون هزینه‌های مستقیم ناشی از بازسازی یا اشغال گسترده، همچنان در

معادلات ژئوپلیتیکی سوریه نقش آفرین باشد و بر روندهای سیاسی آینده آن تأثیر قابل توجهی بگذارد. از طرفی دیگر، آمریکا در تلاش است تا با هم‌راستاسازی فشارهای «دیپلماتیک، اقتصادی و امنیتی» بر دولت مرکزی سوریه و متحدان آن، زمینه را برای تشکیل حکومتی انتقالی یا لاقلاً تعدیل‌یافته نسبت به دوران بشار اسد فراهم سازد. از این رو، توازن بخشی به نقش ترکیه، مهار قدرت روسیه و تحدید نفوذ ایران در نظم آینده سوریه به‌عنوان سه هدف کلیدی سیاست ایالات متحده در این دوره به شمار می‌روند. علیرغم کاهش سطح نیروهای زمینی، حضور ایالات متحده در سوریه به‌گونه‌ای طراحی شده که بتواند انعطاف‌پذیری راهبردی در برابر تحولات غیرمنتظره را برای واشنگتن به‌ویژه در زمینه مقابله با تهدیدات تروریستی و یا بازگشت داعش حفظ کند.

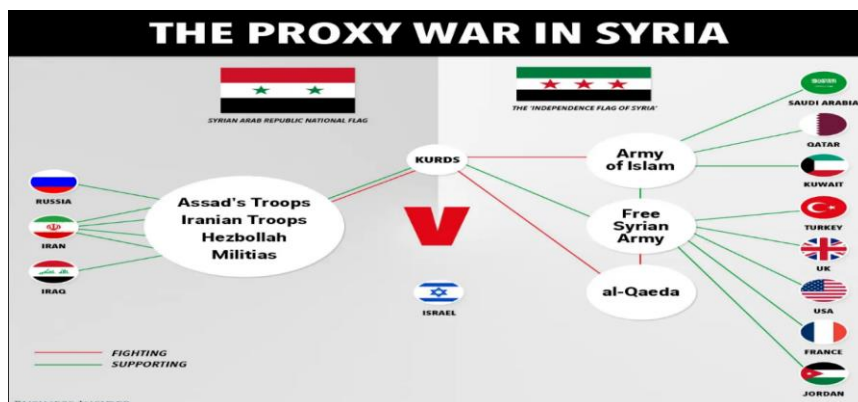
۲- روسیه و چین

از زمان آغاز بحران سوریه در سال ۲۰۱۱ و ظهور حکومت بشار اسد و نیز از سپتامبر ۲۰۱۵ با مداخله نظامی در سوریه، روسیه حمایت سیاسی و نظامی خود از سوریه را در دستور کار قرارداد؛ لذا؛ از سال ۲۰۱۵، با استقرار روسیه در سوریه برای اولین بار پس از پایان جنگ سرد در سال ۱۹۹۱، این کشور وارد نبرد مسلحانه خارج از مرزهای اتحاد جماهیر شوروی سابق شد (Tsvetkova & Maria, 2016). در چشم‌انداز دوران پسا اسد، روسیه به دنبال حفظ جایگاه خود به‌عنوان بازیگر کلیدی در تعیین سرنوشت سیاسی کشور سوریه است؛ این کشور با توجه به سرمایه‌گذاری سیاسی و نظامی گسترده‌ای که از سال ۲۰۱۵ به بعد در حمایت از دولت بشار اسد انجام داده است، سعی دارد تا با تثبیت حضور پایدار خود در پایگاه دریایی طرطوس و پایگاه هوایی حمیمیم، نه تنها منافع استراتژیک خود را در شرق مدیترانه تضمین کند، بلکه؛ به‌عنوان یک میانجی تعیین‌کننده در فرآیند انتقال سیاسی سوریه باقی بماند. بنابراین؛ روسیه احتمالاً از تشکیل دولتی در سوریه حمایت خواهد کرد که ساختار امنیتی و نظامی موجود را حفظ کرده و چهره‌ای تعدیل‌شده و قابل‌پذیرش را برای جامعه جهانی ارائه دهد؛ بدین ترتیب، روسیه می‌تواند نقش خود را به‌عنوان ضامن ثبات و موازنه‌گر نفوذ غرب در منطقه تقویت کند. در همین راستا، چین نیز با تمرکز بر ابزارهای اقتصادی، دیپلماتیک و چندجانبه‌گرایی در نهادهای بین‌المللی، تلاش می‌کند تا در نظم آینده سوریه حضور چشمگیری داشته باشد؛ هر چند برخلاف روسیه، حضور نظامی مستقیم ندارد. اما؛ به دنبال آن است که از طریق سرمایه‌گذاری در بازسازی سوریه و توسعه زیرساخت‌ها، نفوذ خود را در ساختار طرح «یک کمربند - یک راه» گسترش دهد و نقش میانجی‌گری «صلح‌طلب و توسعه محور» را ایفاء کند. لذا؛ از منظر راهبردی، کشور چین خواهان حذف انحصار نفوذ غرب و تقویت جایگاه خود به‌عنوان یک قدرت مسئول جهانی است، بدون آن‌که، وارد منازعه مستقیم شود. «روسیه و چین» در هماهنگی با یکدیگر، در پی مهار سیاست‌های یک‌جانبه‌گرایانه آمریکا و حمایت از اصل حاکمیت ملی دولت‌ها در مقابل مداخلات خارجی هستند.

۳- روابط اتحادیه اروپا و سوریه

اتحادیه اروپا از سال ۲۰۱۲، مخالفان دولت سوریه را به‌عنوان نمایندگان قانونی شهروندان سوری به رسمیت شناخت و در سال ۱۹۷۷، با سوریه قرارداد همکاری منعقد نمود که به‌عنوان پایه روابط سوریه با اتحادیه اروپا برای موضوع دریای مدیترانه و سیاست همسایگی اروپا تلقی می‌شد (Wikimedia Foundation, Inc, 2022). در دوران پس از سقوط نظام بشار اسد، اتحادیه اروپا تلاش دارد تا از طریق ابزارهای دیپلماتیک، حقوقی و اقتصادی، نقش مؤثرتری در فرآیند بازسازی سوریه و انتقال سیاسی آن ایفاء نماید. از آنجایی‌که؛ اتحادیه اروپا در جریان جنگ داخلی سوریه، همواره از مخالفان سیاسی دولت اسد حمایت کرده و با اعمال تحریم‌های شدید، سیاست فاصله‌گذاری از حکومت مرکزی دمشق را در پیش گرفته بود، در حال حاضر، به دنبال آن است تا در فضای جدید، با نهادهای نوپدید سوریه در راستای تقویت حکمرانی قانون‌مدار، حمایت از دموکراسی، حقوق بشر و نهادهای مدنی همکاری کند. حضور فعال اتحادیه اروپا در

مذاکرات مربوط به آینده سوریه، نه تنها به تقویت وجهه بین‌المللی آن به‌عنوان یک کنشگر متعادل و چندجانبه‌گرا کمک شایانی می‌کند، بلکه می‌تواند از طریق حمایت فنی و مالی از روند بازسازی زیرساخت‌ها، نظام آموزشی و بهداشت عمومی، نفوذ نرم خود را در نظم آینده سوریه گسترش دهد. با این حال، موفقیت اروپا در ایفاء این نقش تا حد بسیار زیادی وابسته به ثبات نسبی سیاسی، کاهش نفوذ بازیگران رادیکال و فراهم شدن چارچوب حقوقی مشروع برای همکاری بین‌المللی با ساختار جدید سیاسی سوریه خواهد بود.

شکل ۴. اوضاع جنگ نیابتی در سوریه بر اساس نقش بازیگران منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای، منبع: (news.usni.org)

بحث

بحران سوریه از یک منازعه داخلی فراتر رفته و به بستری برای بازتعریف نظم ژئوپلیتیکی در غرب آسیا تبدیل شده است؛ نظامی که اکنون در دوران پس‌اسد وارد مرحله‌ای تازه از بازآرایی نیروها و منافع شده است. در واقع، یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که سقوط نظام بشار اسد نه به‌منزله پایان بحران، بلکه به‌عنوان نقطه عطفی در انتقال قدرت و تغییر موازنه ژئوپلیتیکی میان بازیگران منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای قابل تفسیر است. در این شرایط، سوریه از یک دولت متمرکز و اقتدارگرا به فضایی چندمرکزی و شکننده بدل شده که هر یک از بازیگران با تکیه بر ظرفیت‌های «سیاسی، نظامی و اقتصادی» خود سعی می‌نمایند که در شکل‌دهی به نظم نوین این کشور نقش‌آفرینی کنند. ج.ا.ایران با وجود تلاش برای حفظ نفوذ خود از طریق پیوندهای نهادی و امنیتی با بقایای دولت و نیروهای شبه‌نظامی، به تدریج با محدودیت‌های راهبردی ناشی از فشارهای آمریکا، حضور نظامی ترکیه و حملات مستمر اسرائیل مواجه گردیده است.

روسیه نیز که مداخله نظامی آن در سال ۲۰۱۵ نقطه عطفی در حفظ بقای دولت اسد بود، در وضعیت فعلی با واقعیت تغییر قدرت و شکل‌گیری دولت جدید «احمد الشرع» مواجه است؛ از این رو، مسکو در تلاش است تا با اتخاذ رویکردی انعطاف‌پذیر، نقش خود را از حامی مستقیم اسد به میانجی‌گری قدرت‌های منطقه‌ای تغییر دهد و جایگاه ژئوپلیتیکی خود را در شرق مدیترانه و خاورمیانه حفظ کند. در مقابل، ترکیه در فضای پس از سقوط اسد، بیش‌ازپیش خود را بازیگر تعیین‌کننده تحولات شمال سوریه تلقی می‌نماید. آنکارا تلاش کرده است که از خلأ قدرت مرکزی برای تثبیت حضور نظامی و جلوگیری از شکل‌گیری نهادهای کردی خودمختار استفاده بکند و هم‌زمان، با دولت جدید سوریه وارد تعاملات محتاطانه شود. در واقع، ترکیه از سیاست خصمانه پیشین به سمت سیاستی عمل‌گرایانه در قبال دمشق جدید حرکت کرده است؛ سیاستی که هدف آن، توازن میان ملاحظات امنیتی در مرزها، حضور در فرآیند بازسازی اقتصادی سوریه و مهار نفوذ «ایران و روسیه» است. از سوی دیگر، عربستان سعودی و برخی کشورهای عربی حوزه خلیج فارس که در اوایل بحران، به دنبال سرنوشتی نظام اسد بودند، هم‌اکنون با درک محدودیت‌های مداخله‌گرایی نظامی، به سمت

بازسازی روابط خود با دولت جدید «الشرع» و حضور در پروژه‌های بازسازی و ثبات سازی پیش رفته‌اند. این تغییر رویکرد، بیانگر گذار از مداخله سخت به نفوذ نرم و اقتصادی است؛ به‌ویژه آنکه، عربستان تلاش دارد تا با استفاده از ابزارهای دیپلماسی اقتصادی و نهادهای عربی همسو، جایگاه خود را به‌عنوان رهبر جدید نظم عربی در سوریه بازتعریف کند. ایالات‌متحده آمریکا نیز در نظم پس‌اسد، با اتخاذ استراتژی حضور محدود و اما هدفمند، به دنبال مهار نفوذ محور مقاومت و توازن‌بخشی میان «روسیه، ترکیه و ایران» است. حمایت واشنگتن از نیروهای دموکراتیک سوریه، حفظ حضور نظامی در مناطق شرقی و اعمال فشار «اقتصادی و سیاسی» بر دولت جدید، همگی در راستای جلوگیری از تثبیت کامل نفوذ «روسیه و ایران» در این کشور ارزیابی می‌شود. درعین‌حال، اتحادیه اروپا با درک تغییرات ساختاری در سوریه، از مواضع تقابلی خود در دوران اسد فاصله گرفته و با تمرکز بر دیپلماسی بازسازی، حمایت از نهادهای مدنی و حمایت‌های بشردوستانه، درصدد ایفای نقش در شکل‌گیری نظم سیاسی مبتنی بر حکمرانی چندجانبه در دمشق جدید است. در چنین شرایطی، یافته‌های این تحقیق با مطالعات پیشین هم‌راستا بوده و از سوی دیگر، فراتر از آن رفته است. به‌طور مشخص؛ نتایج پژوهش حاضر، تأییدکننده دیدگاه‌هایی است که در آثار پژوهشگرانی چون «بیات، افشردی و علمدار (۱۳۹۶)، هدایتی شهیدانی و پینکفستس (۱۳۹۴) و فلاحی و شفیعی (۱۳۹۸)» مطرح‌شده‌اند؛ بدین معنا که، بحران سوریه حاصل تلاقی منافع متعارض و رقابت‌های ژئوپلیتیکی میان قدرت‌های منطقه‌ای و جهانی است. با این اوصاف، تمایز تحقیق حاضر در آن است که به بررسی مرحله پس‌بحران و سقوط نظام بشار اسد پرداخته و از منظر تحول در ساختار قدرت، ظهور بازیگران جدید و بازتعریف روابط قدرت در چارچوب دولت «احمد الشرع» را تحلیل می‌کند. درحالی‌که، پژوهش‌های پیشین عمدتاً بر تحلیل دوران جنگ و نقش بازیگران در تداوم بحران متمرکز بوده‌اند، این تحقیق نشان می‌دهد که پس از سقوط اسد، نوع رقابت‌ها از جنبه نظامی به «سیاسی، اقتصادی و نمادین» تغییر یافته و سوریه هم‌اکنون به فضای تعاملات پیچیده ژئوپلیتیکی در سطح منطقه‌ای بدل شده است. از منظر تطبیقی، نتایج این پژوهش با دیدگاه «کامروا (۲۰۱۶)» درباره چندقطبی شدن قدرت در خاورمیانه هم‌خوانی دارد، زیرا؛ همان‌گونه که او تأکید می‌کند، کاهش نقش آمریکا به‌عنوان توازن دهنده سنتی، موجب افزایش رقابت‌های «ایدئولوژیک و منطقه‌ای» شده است. همچنین، با تحلیل «زاکیم (۲۰۱۵) و آیوب (۲۰۱۶)» هم‌راستا بوده است.

که بحران سوریه را حاصل تقابل بین سه قدرت «ایران، عربستان و ترکیه» در مسیر کسب برتری در جهان اسلام می‌دانند. یافته‌های این پژوهش با نتایج «الرواشده» نیز هم‌خوانی دارد که رقابت ژئوپلیتیکی در سوریه را بازتابی از تلاقی منافع «آمریکا و روسیه» و رقابت قدرت‌های منطقه‌ای تفسیر کرده بود. با این وجود، نوآوری پژوهش حاضر در تبیین هم‌زمان پیوندهای متقاطع منافع و تضادهای ژئوپلیتیکی در مرحله بازسازی سوریه است؛ مرحله‌ای که در آن، هیچ بازیگری قادر نیست که به‌تنهایی ساختار قدرت را کنترل کند و ناگزیر به هم‌زیستی رقابتی است.

نتیجه‌گیری

منطقه غرب آسیا در دوران گذار ژئوپلیتیکی قرار دارد که در این گذار ژئوپلیتیکی، مجموعه‌ای از بازیگران در سطوح مختلف منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای به ایفای نقش می‌پردازند، اما؛ هنوز هم شاهد شکل‌گیری رویکردها و استراتژی‌های ثابت و پایدار نیستیم. منطقه ژئوپلیتیک غرب آسیا، در ردیف یکی از بحرانی‌ترین مناطق جهان بوده که تحولات درونی این منطقه، همواره معادلات را به‌طور جدی تحت تأثیر خود قرار داده است. تحولات سوریه از جمله تحولاتی است که این کشور را به اردوگاهی برای رقابت‌های استراتژیک تبدیل نموده است. لذا؛ با ظهور روند بحران سیاسی در سوریه، بازیگران منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای بر اساس منافع و علایق خود جهت‌گیری‌های متفاوتی را در رابطه با این کشور که از

اهمیت ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک خاصی در منطقه غرب آسیا برخوردار است، اتخاذ نموده‌اند. این تحقیق سعی دارد تا با روش «توصیفی و تحلیلی» به بررسی علایق ژئوپلیتیک بازیگران بحران سوریه پرداخته و به این سؤال پاسخ دهد که جایگاه منافع متضاد بازیگران خارجی درگیر بحران سوریه در تشدید این بحران چگونه بوده است؟ با سقوط نظام بشار اسد و روی کار آمدن دولت جدید به ریاست «احمد الشرع»، صفحه‌ای تازه در معادلات ژئوپلیتیکی سوریه گشوده شد. جمهوری اسلامی ایران که در دوران اسد، به‌عنوان بازیگر برجسته‌ای در عرصه «سیاسی و نظامی» به شمار می‌رفت، هم‌اکنون با موانع جدی ناشی از حملات مستمر اسرائیل و انسداد مسیرهای زمینی و هوایی از سوی آمریکا مواجه شده و نفوذ آن به شکل چشمگیری کاهش یافته است. در مقابل، روسیه که پایگاه‌های نظامی‌اش را در سوریه حفظ کرده، تلاش دارد تا مواضع خود را با دولت جدید تثبیت نماید. دولت ترکیه که در دوران بحران، یکی از پرنفوذترین حامیان مخالفین بشار اسد بود، اکنون در تلاش است که موقعیت خود را در مناطق شمالی سوریه حفظ کرده و از شکل‌گیری منطقه‌ای تحت سلطه کردها در مجاورت مرزهای خود جلوگیری کند. دولت «احمد الشرع» محتاطانه با ترکیه وارد تعامل شده است، اما؛ حضور ارتش ترکیه در قلمرو سوریه، کماکان موضوعی حساس و تنش‌زا باقی‌مانده است. عربستان سعودی و برخی کشورهای حوزه خلیج‌فارس که نقش فعالی را در حمایت از اپوزیسیون داشتند، در حال حاضر، با نگاهی واقع‌گرایانه به دنبال بازسازی روابط دیپلماتیک با دمشق جدید هستند تا از رقابت ژئوپلیتیکی با «ایران و ترکیه» در سوریه عقب نیفتند. آمریکا که بخشی از نفوذ خود را به‌واسطه حمایت از نیروهای کرد در شمال شرق سوریه اعمال می‌کند، با دقت ویژه‌ای تحولات دولت جدید را رصد می‌کند و احتمالاً سیاستش متمایل به سمت نوعی مهار نفوذ ایران و بازسازی تدریجی فضای سیاسی سوریه است. اتحادیه اروپا که در دوران بشار اسد بر طرد دیپلماتیک دمشق و تحریم‌های اقتصادی تأکید داشت، هم‌اکنون در چارچوب منافع انسانی و بازسازی، در حال بازنگری سیاست خود نسبت به دولت «الشرع» است. با این وجود؛ تا زمانی که، تحولات سیاسی در دمشق به سمت ثبات و مشارکت‌پذیری داخلی و منطقه‌ای سوق داده نشود، نقش اروپا بیشتر جنبه حمایتی و مشروط خواهد داشت. به‌طور کلی، دوران پسا اسد نه‌فقط به مفهوم پایان بحران سوریه، بلکه آغاز مرحله‌ای از رقابت و بازتعریف نفوذ قدرت‌های منطقه‌ای و جهانی است که موفقیت و یا ناکامی دولت «احمد الشرع»، تابعی از تعاملات پیچیده این بازیگران خواهد بود.

حامی مالی

این اثر حامی مالی نداشته است.

سهم نویسندگان در پژوهش

نویسندگان در تمام مراحل و بخش‌های انجام پژوهش سهم برابر داشتند.

تضاد منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که هیچ تضاد منافی در رابطه با نویسندگی و یا انتشار این مقاله ندارند.

تقدیر و تشکر

نویسندگان از همه کسانی که در انجام این پژوهش به ما یاری رساندند، به‌ویژه کسانی که کار ارزیابی کیفی مقاله را انجام دادند، تشکر و قدردانی می‌نمایند.

منابع

- افشردی، محمدحسین و علمداری، اسماعیل. (۱۳۹۶). بررسی و تحلیل علایق ژئوپلیتیک بازیگران خارجی مؤثر در بحران ژئوپلیتیکی سوریه. *پژوهش‌های جغرافیای سیاسی*، ۲ (۶)، ۱۴۳-۱۱۷. <https://doi.org/10.22067/pg.v2i8.73278>
- احمدی، سیدعباس و حیدری موصولو، طهمورث. (۱۴۰۱). *رقابت‌های قدرت منطقه‌ای در غرب آسیا: «ایران، ترکیه و عربستان سعودی»*. (ویراستار م. قاسمی ایمچه). تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- بهرامی جاف، ساجد؛ جان پرور، محسن؛ سلطانی، ناصر و محمدپور، علی. (۱۳۹۱). تبیین نظری مؤلفه‌های مؤثر در روابط ژئوپلیتیکی و ارائه الگوی پیشنهادی. *پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، ۲ (۲)، ۷۱-۴۱.
- بهرامی جاف، ساجد؛ جان پرور، محسن؛ تک‌روستا، مریم؛ ذوقی بارانی، کاظم و موسوی، میرنجف. (۱۴۰۱). نگرشی نو به مفهوم و ابعاد هیدروپلیتیک. *پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، ۱ (۱)، ۷۸-۶۱.
- بیات، حمیدرضا؛ احمدی، عباس؛ زکی، یاشار و اطاعت، جواد. (۱۳۹۹). تبیین الگوی روابط قدرت‌های منطقه‌ای در بحران ژئوپلیتیکی سوریه. *فصلنامه بین‌المللی ژئوپلیتیک*، ۱۶ (۱)، ۷۴-۳۷.
- درج، حمید و امام‌جمعه‌زاده، سیدجواد. (۲۰۱۷). تحلیل رویکرد عربستان سعودی در قبال تحولات سوریه. *رویکردهای سیاسی و بین‌المللی*، ۸ (۴)، ۵۰، ۱۲۰-۸۶.
- عزتی، عزت‌اله؛ ایجابی، ابراهیم و مختاری، رضا. (۱۴۰۰). تحلیل ژئوپلیتیکی مؤلفه‌های همگرایی و واگرایی در جهان اسلام. *فصلنامه راهبرد سیاسی*، ۵ (۱۷)، ۲۳۱-۲۰۹.
- فلاحی، احسان و شفیع، نوذر. (۱۳۹۸). رویکرد چین به بحران سوریه و نقش بالقوه آن در سوریه پس از بحران. *پژوهش‌های راهبردی سیاست*، ۸ (۳۱)، ۲۰۰-۱۶۷. <https://doi.org/10.22054/qps.2019.34909.2091>
- کولایی، الهه؛ زرین نرگس، یحیی و اکبری، زیبا. (۱۳۹۹). علل و پیامدهای شکست دولت در سوریه (۲۰۱۹-۲۰۱۰). *فصلنامه بین‌المللی ژئوپلیتیک*، ۱۶ (۴)، ۳۰۹-۲۸۸.
- محمدی‌گودرزی، محمدرضا. (۱۴۰۰). منافع و علایق ژئوپلیتیک بازیگران منطقه‌ای و جهانی در بحران اخیر سوریه. *مجله تحقیقات علوم نظامی*، ۲ (۴)، ۱۸۸-۱۵۷.
- چراغیان، شیرین و عباس‌آبادی، همایون. (۱۴۰۱). جایگاه ژئوپلیتیکی کردستان سوریه و نقش بازیگران منطقه‌ای و بین‌المللی. *مجله مطالعات سیاسی بین‌النهرین*، ۱ (۱)، ۹۷-۷۹.
- جان پرور، محسن؛ صالح‌آبادی، ریحانه و بهرامی جاف، ساجد. (۱۳۹۹). تحلیل و تبیین بحران‌های ژئوپلیتیکی جهان اسلام. *مطالعات بنیادی و کاربردی جهان اسلام*، ۲ (۶)، ۹۶-۷۳.
- حسینی، مینا. (۱۳۹۳). نقش بازیگران منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای در بحران سوریه. *هفتمین همایش مجازی بین‌المللی تحولات جدید ایران و جهان، قزوین*. ۴۵-۵۴.
- حافظ نیا، محمدرضا. (۱۳۹۶). *اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک*. مشهد: انتشارات پاپلی.
- عزتی، عزت‌اله؛ ایجابی، ابراهیم و مختاری، رضا. (۱۴۰۰). تحلیل ژئوپلیتیکی مؤلفه‌های همگرایی و واگرایی در جهان اسلام. *فصلنامه راهبرد سیاسی*، ۵ (۱۷)، ۲۳۱-۲۰۹.
- هدایت شهیدانی، مهدی و پینکفتسف، رمان ولادیمیروویچ. (۱۳۹۴). الگوهای رفتاری روسیه و ایالات‌متحده آمریکا در مدیریت بحران‌های منطقه‌ای، مطالعه موردی: بحران سوریه. *پژوهش‌های راهبردی سیاست*، ۱۲ (۴۲)، ۸۵-۶۱.

References

- Abdullah, M. A. (2017). Islamic studies in higher education in Indonesia: Challenges, impact and prospects for the world community. *Al-Jami'ah: Journal of Islamic Studies*, 55(2), 391-426.

- Afshardi, M. H., & Alamdari, I. (2017). Analysis of geopolitical interests of effective foreign actors in the Syrian geopolitical crisis. *Political Geography Research*, 2(6), 117-143. <https://doi.org/10.22067/pg.v2i8.73278> [in persian].
- Agnew, J. (1998). Geopolitics. In *Encyclopedia - Encarta C*.
- Ahmadi, S. A., & Heydari Mosulou, T. (2022). *Regional power rivalries in West Asia: Iran, Turkey and Saudi Arabia* (M. Ghasemi Imcheg, Ed.). University of Tehran Press. [in persian].
- Al Tamamy, S. M. (2012). Saudi Arabia and the Arab Spring: Opportunities and challenges of security. *Journal of Arabian Studies*, 2(2), 143-156.
- Aras, B., & Duman, Y. (2019). I/NGOs' assistance to Syrian refugees in Turkey: Opportunities and challenges. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 21(4), 478-491.
- Atalay, Z. (2013). Civil society as soft power: Islamic NGOs and Turkish foreign policy. In R. Kuhn (Ed.), *Turkey between nationalism and globalization* (Vol. 2, pp. 45-57). (Publisher unknown).
- Azizi, H., & Cvek, S. (2022). *Turkish and Iranian intervention in Iraq and Syria*. German Institute for International Politics.
- Bahrami Jaf, S., Janparvar, M., Soltani, N., & Mohammadpour, A. (2012). Theoretical explanation of effective components in geopolitical relations and presentation of a proposed model. *Human Geography Research*, 2(2), 41-71. [in persian].
- Bahrami Jaf, S., Janparvar, M., Takroosta, M., Zoughi Barani, K., & Mousavi, M. (2022). A new approach to the concept and dimensions of hydropolitics. *Human Geography Research*, 55(1), 61-78. [in persian].
- Bayat, H. R., Ahmadi, A., Zaki, Y., & Etaat, J. (2020). Explaining the pattern of regional powers' relations in the Syrian geopolitical crisis. *Geopolitics Quarterly*, 16(1), 37-74. [in persian].
- BBC News. (2021, November 16). *American-led intervention in the Syrian Civil War*.
- Berti, B., & Guzansky, Y. (2014). Saudi Arabia's foreign policy on Iran and the proxy war in Syria: Toward a new chapter? *Israel Journal of Foreign Affairs*, 8(3), 25-34.
- Cagaptay, S. (2019). *Erdogan's empire: Turkey and the politics of the Middle East*. Bloomsbury Publishing.
- Calculi, C., D'Uggento, A. M., Labarile, A., & Ribecco, N. (2021). Evaluating people's awareness about climate changes and environmental issues: A case study. *Journal of Cleaner Production*, 324, Article 129244. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2021.129244>
- Cheraghian, S., & Abbasabadi, H. (2022). The geopolitical position of Syrian Kurdistan and the role of regional and international actors. *Mesopotamia Political Studies Journal*, 1(1), 79-97. [in persian].
- Cohen, S. B. (1994). Geopolitics in the new world era. In G. J. Demko & W. B. Wood (Eds.), *Reordering the world: Geopolitical perspectives on the 21st century* (Chapter 2). Westview Press.
- Darj, H., & Emam Jomehzadeh, S. J. (2017). Analysis of Saudi Arabia's approach towards the Syrian developments. *Political and International Approaches*, 8(4/50), 86-120. [in persian].
- Das, B. K., & Pandya, M. H. (2020). *Geopolitics of global business: With special reference to India*. (Publisher unknown).
- Droz-Vincent, P. (2014). "State of Barbary" (Take Two): From the Arab Spring to the return of violence in Syria. *The Middle East Journal*, 68(1), 33-58.
- Elitsoy, Z. A. (2020). The Israeli social justice protests of 2011: A non-Arab call for dignity. In *To democratize or not? Trials and tribulations in the postcolonial world* (p. 128). (Publisher unknown).
- Engle, K. (2015). Anti-impunity and the turn to criminal law in human rights. *Cornell Law Review*, 100(5), 1069-1127.
- Esfandiary, D., & Tabatabai, A. (2015). Iran's ISIS policy. *International Affairs*, 91(1), 1-15. [In Persian].

- Etling, B., Faris, R., & Palfrey, J. (2010). Political change in the digital age: The fragility and promise of online organizing. *SAIS Review of International Affairs*, 30(2), 37-49.
- Ezzati, E., Ijabi, E., & Mokhtari, R. (2021). Geopolitical analysis of convergence and divergence components in the Islamic world. *Political Strategy Quarterly*, 5(17), 209-231. [in persian].
- Fallahi, E., & Shafiei, N. (2019). China's approach to the Syrian crisis and its potential role in post-crisis Syria. *Strategic Policy Research Journal*, 8(31), 167-200. <https://doi.org/10.22054/qps.2019.34909.2091> [in persian].
- Flint, C., & Zhu, C. (2019). The geopolitics of connectivity, cooperation, and hegemonic competition: The Belt and Road Initiative. *Geoforum*, 99, 95-101.
- Ghasmian, R., Simbar, R., & Jansiz, A. (2018). Iran-Saudi rivalries in the Syrian crisis. *Journal of Islamic Revolution Studies*, 9(30). <https://doi.org/10.22084/RJIR.2019.15122.2276>
- Gul, S., Tayyab, M., & Khan, A. (2020). The role of global powers in the prolongation of the Syrian conflict. *Global Political Review*, 5(1), 29-35.
- Hafeznia, M. R. (2017). *Principles and concepts of geopolitics*. Papeli Publications. [in persian].
- Hasani, M. (2014). The role of regional and extra-regional actors in the Syrian crisis. In *Proceedings of the 7th International Virtual Conference on New Developments in Iran and the World* (pp. 45-54). Qazvin. [in persian].
- Hatahet, S. (2019). *The political economy of the autonomous administration of north and east Syria*. (Publisher unknown).
- Hedayat Shahidani, M., & Pinkovetsky, R. V. (2015). Behavioral patterns of Russia and the United States in regional crisis management: Case study of the Syrian crisis. *Strategic Policy Research Journal*, 12(42), 61-85. [in persian].
- Ibish, H. (2017). *What's at stake for the Gulf Arab States in Syria?* Arab Gulf States Institute in Washington.
- Janparvar, M., Salehabadi, R., & Bahrami Jaf, S. (2020). Analysis and explanation of geopolitical crises in the Islamic world. *Fundamental and Applied Studies of the Islamic World*, 2(6), 73-96. [in persian].
- Koolae, E., Zarrin Narges, Y., & Akbari, Z. (2020). Causes and consequences of state failure in Syria (2010-2019). *Geopolitics Quarterly*, 16(4), 288-309. [in persian].
- Korotayev, A., Meshcherina, K., & Shishkina, A. (2018). A wave of global sociopolitical destabilization of the 2010s: A quantitative analysis. *Democracy and Security*, 14(4), 331-357.
- Larrabee, F. S., & Nader, A. (2013). *Turkish-Iranian relations in a changing Middle East*. RAND Corporation.
- Lovan, W. R., Murray, M., & Shaffer, R. (2017). *Participatory governance: Planning, conflict mediation and public decision-making in civil society*. Routledge.
- Luo, Y., & Van Assche, A. (2023). The rise of techno-geopolitical uncertainty: Implications of the United States CHIPS and Science Act. *Journal of International Business Studies*, 54(6), 1-18.
- Mackey, R. (2012). Syria news. *The New York Times*, 54(6), 66-68. <https://doi.org/10.1080/00396338.2012.749630>
- Manna, H. (2012, May 25). *Syria's opposition has been led astray by violence*. The Guardian.
- McCombs, M., & Valenzuela, S. (2020). *Setting the agenda: Mass media and public opinion* (2nd ed.). John Wiley & Sons.
- Mohammadi Goodarzi, M. R. (2021). Interests and geopolitical goals of regional and global actors in the recent Syrian crisis. *Military Science Research Journal*, 2(4), 157-188. [in persian].
- Shoib, M. (2019). Turkish policy towards the Syrian crisis: The Kurdish factor. *Journal of Strategic Affairs*, 3(1), 10-41.
- Tsintsadze, T. (2022). Syrian opposition forces: Risks and prospects for the Middle East region. *Free University Journal of Asian Studies*, 4, 34-51.

- Tsvetkova, M., & Zverev, A. (2016, November 3). Ghost soldiers: The Russians secretly dying for the Kremlin in Syria. *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/world/ghost-soldiers-the-russians-secretly-dying-for-the-kremlin-in-syria-idUSKBN12Y0M5/>
- Wikimedia Foundation. (2022). *Wikipedia*. <https://www.wikipedia.org/>
- Yüksel, E. (1998). *Strategies of Turkish proxy warfare in northern Syria* (CRU Report, pp. 1-24). (Publisher unknown).